

CARLO M. CIPOLLA

ITÁLIA HANYATLÁSA

(The Decline of Italy: The Case of a Fully Matured Economy. The Economic History Review, 1952, Vol. 5, No. 2, 178–187)

A 17. század elején Itália, pontosabban Észak- és Közép-Itália még mindig Nyugat-Európa egyik legfejlettebb ipari területe volt, kivételesen magas életszínvonallal. E század végére Itália gazdaságilag elmaradott és leromlott terület lett; ipari struktúrája szinte teljesen összeomlott, népességét erőforrásai nem tudták eltartani, gazdasága alapvetően mezőgazdasággá vált. A nagy változás főleg 1600 és 1670 között köszöntött be. Ebben a hét fekete évtizedben Itália ipari struktúrája összeomlott.

E tragikus változás tanulmányozásához természetesen nem állnak rendelkezésünkre pontos statisztikai adatok, mint amilyenekkel a napjaink történelmét tanulmányozók rendelkeznek. Mégis, van egypár hozzávetőleges szám és néhány megközelítő statisztikai adat, melyeket a következőkben lehet összegezni.

Velencében a gyapjúipar a 17. század elején évente átlag 20 000 vég szövetet állított elő. A 18. század elején az évi átlag hozzávetőlegesen 2000 végre esett vissza. A 17. század első két évtizedében becslések szerint átlagosan 100 000 bála ment át a velencei vámon. 1675 táján ez a szám 70 000 körül van.

Milánóban a 17. század elején 60–70, a gyapjúiparral kapcsolatban álló cég létezett, ezek átlagos évi termelése hozzávetőlegesen 15 000 vég gyapjúsövet volt. 1640 táján a cégek száma tizenötre esett vissza, az évi átlagteljesítmény pedig körülbelül 3000 végre. 1682-re már csak öt cég maradt. 1709-ben pedig már csak egy cég működött, s az évi átlagteljesítmény kevesebb mint 100 vég gyapjúsövetre esett vissza. Természetesen a gyapjúipar egyike volt a legtöbbit szenvedett ágazatoknak. De úgy tűnik, a selyem-, fém-, és építőipar is hosszú és drasztikus hanyatlást élt át.

Comóban a 17. század elején körülbelül 60, gyapjúval foglalkozó cég volt, évi átlagos össztermelésük hozzávetőlegesen 8000–10 000 vég gyapjúsövet volt. 1650-re csak négy cég maradt 400 végnyi évi átlagtermeléssel. A 18. század elejére a gyapjúsövet előállítására szinte teljesen megszűnt. A selyemiparban 30 szövészék működött a 17. század elején; 1650-re csak kettő maradt, melyek közül az egyik csak fél évig dolgozott.

A 18. század elején már egyetlen selyemszövőszék sem termelt. A termelés más formái is hasonló arányban hanyatlottak.

1600 és 1650 között a cégek száma a „kisebb céhek” között több mint felére esett vissza, s a befektetett tőke is ugyanilyen arányban csökkent. 1650 után a hanyatlás folytatódott. A 18. század elején a megmaradó munka nagy részben improduktív volt.

Firenzében a 16. század utolsó évtizedeiben becslések szerint 120 cég kötődött a gyapjúposztó-iparhoz, összesen átlag körülbelül 14 000 vég termeléssel. 1604-ben a drasztikus hanyatlás már nyilvánvaló volt. 1627-re a cégek száma 62-re csökkent s össztermelésük éves átlaga hozzávetőlegesen 8000 vég volt. A következő évekre nincsenek pontos adatok, de különböző forrásokból tudjuk, hogy a teljesítményben jelentkező hanyatlás a század végéig folytatódott. A század utolsó két évtizedében már nagy arányú volt a munkanélküliség.

Genovában a selyemipar legnagyobb fellendülése a 16. század utolsó évtizedeiben jelentkezett. Abban az időben, úgy tűnik, 18 000 körül volt a működő szövőszékek száma a Genovai Köztársaságban (azaz a városban és a „két Riviérán”). De a 17. század első éveire a hanyatlás már nyilvánvalónak látszott. 1608-ra a szövőszékek száma 3000-re esett vissza. 1675-ben 2564 szövőszék volt, de nagy részük nem dolgozott.

Egyéb városokban a helyzet egy kissé más. Paviában 1635-ben körülbelül még huszonöt selyemszövő mester volt: 1700-ban a becslések szerint már csak tíz. Sok más iparág hanyatlott hasonló arányban, Cremonában 187 kereskedő volt az 'arte' könyveibe bejegyezve, 1648-ban már csak 28. 1620-ban még 20 körül volt a gyapjúval foglalkozó cégek száma. 1640-re mind eltűnt. Hozzá kell tenni, hogy az idézett számok és adatok hajlamosak egy kicsit eltúlozni Itália gazdasági hanyatlásának mértékét. Először is, főleg az ipar azon részeit érintik, melyek a legtöbbet szenvedtek; azaz a gyapjú- és selyemipart. Továbbá, szinte teljesen a városok gazdaságára vonatkoznak. Tudjuk, hogy sok esetben, bár az iparban drasztikus visszaesés következett be, másrésről a fejlődés tendenciái jelentek sok vidéki és félig vidéki központban. Például, bár 1600 és 1700 között a velencei posztótermelés súlyosan visszaesett, ugyanakkor növekvő irányzatú volt Trevisóban, Paduában és Bergamóban. Bár 1620 és 1700 között sokan felhagytak az üzleti élettel Comóban, sokan elköltöztek, és Tremezzóban, Menaggióban, Bellagióban és a Valtellinában folytatták tevékenységüket. A szerzsiipar eltűnt Cremonából, Monticelliben, Bussetóban, Pármában és Mantua területén viszont megerősödött. Sok

selyemszövő székert vittek ki Genovából a 'két Riviera' kis falvaiba. Milánó ipara hanyatlott, de a közelben kifejlődött néhány központ. Később megkísérlem, hogy beszéljek az okokról és az ipar elhelyezkedésében bekövetkezett változások jelentőségéről és természetéről. Itt csak azt hangsúlyoznám, hogy bár nincs statisztikai bizonyíték, az általános kép elég tiszta. Bármekkora is volt az ipari termelés növekedése az új központokban, arra nem volt elegendő, hogy akár mennyiségben, akár értékben kompenzálja a hagyományos városi központokban bekövetkezett drasztikus ipari termeléseszköket.

Hogyan lehet ezt, az Itália 17. századi gazdasági jóléte közepette bekövetkezett erőteljes változást megmagyarázni? Egy dolgot előre tisztázni kell. Itália gazdasági jóléte a 16. század végén – mint az ezt megelőző évszázadokban is – főleg két dologtól függött: feldolgozott termékek (főként gyapjú- és selyemszövetek) exportjától és egy hatalmas, láthatatlan exporttól, mely világméretű pénzügyi akciókkal és a tengeri kereskedelemmel folyt. Az ország egész gazdasági struktúrája túlságosan is attól a képességétől függött, hogyan tudja külföldön értékesíteni a sok feldolgozott anyagot és szolgáltatásait.

A 16. század második felében új nemzetek fejlesztették ki saját ipari, tengeri és pénzügyi szervezeteiket. Termelésük és szolgáltatásaik egyre hatásosabban versenyeztek az itáliaiakkal és a 17. század első évtizedeiben Itália azt tapasztalhatta, hogy exportpiacai egymás után tűnnek el. Így történt, hogy a francia selyem, az angol, holland (és később francia) gyapjúsövet nem csak egyszerűen elűzte a versenytársakat az ottani piacokról, de 1600 és 1670 között egyre inkább uralmi helyzetbe került Európa, Észak-Afrika és a Közel-Kelet piacain, melyeket addig itáliai termékekkel láttak el. A 17. század végi velencei helyzet megismerése segíthet abban, hogy megértsük, miért roppant össze hirtelen Itália exportja a 17. században. A 16. század végén még velencei üzemek elégítették ki a Közel-Kelet (szövet)szükségletének nagy részét, és a terület kereskedelmének nagy része is a velenceiek kezében volt. De a 18. század elejére a konstantinápolyi velencei követ jelentései szerint Velence évente átlagosan 100 vőnél nem több posztót szállított erre a területre (körülbelül 50-et Konstantinápolyba és ugyanennyig Szmirnába). A velenceiek összforgalma Konstantinápoly és Szmirna piacain hozzávetőlegesen évi 600 000 dukátra esett vissza, míg a franciák forgalma becslések szerint 4 millió, az angoloké pedig ennél valószínűleg egy kicsit alacsonyabb érték volt.

Annak, hogy más országok termékei kiszorították az itáliai szöveteket a nemzetközi piacokról, mindig és alapvetően ugyanaz volt a fő oka: a britek, franciák és hollandok alacsonyabb áron adták termékeiket. Honnan eredt ez az árkülönbség? Az itáliai termékek gyakran jobb minőségűek voltak. Itália ipara, melynek kezét a régi városi céhek bonyolult rendszabályai kötötték meg, hagyományos módszerekkel előállított, kitűnő minőségű, de divatjamúlt cikkek termelését erőtette. Ez komoly hátránynak bizonyult. Először az angolok és a hollandok, azután a franciák hódították meg a nemzetközi piacot új típusú kelmékkel, melyek könnyebbek, kevésbé tartósak, csillogóbbak és élénkebb színűek voltak. Ezek az anyagok határozottan gyengébb minőségűek, mint a hagyományos itáliai szövetek: de sokkal kevesebbe kerültek. Továbbá az itáliai termékek nem csak azért voltak drágábbak, mert jobb volt a minőségük. Jó okunk van azt hinni, hogy az itáliai termelési költségek voltak túl magasak, összehasonlítva az angol, francia és holland termékekével. Ez számos tényezőnek volt köszönhető. Mindenekelőtt az elavult céhek és a régi, testületi törvények túl nagy ereje kényszerítette arra Itália iparát, hogy ragaszkodjon a régimódi és elavult módszerekhez az üzleti életben és a termelésben. Másodszor, úgy tűnik, túl magasak voltak az adók az itáliai államokban és ez kihatott a termelési költségekre. Harmadszor, a munkaerő ára, más országokhoz viszonyítva, úgy tűnik, túl magas volt Itáliában. Sajnos nem áll rendelkezésünkre elég megbízható információ ahhoz, hogy megállapítsuk: az itáliai bérek más európai országokhoz viszonyítva a 17. század elején mennyire lógtak ki a sorból. Vannak azonban bizonyítékaink a pestis ártalmas hatásaira 1630-ban és 1657-ben. E két időpont között eltűnt a nagyobb itáliai városok lakosságának körülbelül egyharmada. Ez a súlyos és váratlan népességcsökkenés további béremelkedéseket idézett elő, épp akkor, amikor az itáliai iparnak égető szüksége volt arra, hogy termelési költségeit összhangba hozza a másutt uralkodó szinttel.

Éppen akkor, amikor e tényezők eredményeképpen Itália legjobb piacait veszítette el az angolok, franciák, hollandok ellenében, egyéb piacai más okok miatt vesztek el. A 18. század elején Spanyolországban egy hosszú hanyatlási és stagnáló periódus kezdődött, Németországot megtépázta a 30 éves háború és Flandria is belépett egy politikai problémákkal és háborúkkal teli korszakba. Mindezek a tényezők katasztrofálisan hatottak az itáliai exportra. Az angol, francia és holland verseny az ázsiai piacokon mindenekelőtt Velence és Firenze textiliparát sújtotta; Spa-

nyolország, Németország és Flandria vásárlóerejének összeomlása pedig főleg Milánó textiliparára volt katasztrófa.

Ez a helyzet többféle módon hatott Itália gazdaságára. Először, egy hirtelen és erőteljes hanyatlás jelentkezett a textilfelék termelésében és exportjában. Másodsor, egy drasztikus és hosszútávú tőke kivonási folyamat játszódott le. Harmadsor, észlelhető volt a hagyományos, városi központokból új, vidéki és félig vidéki központokba irányuló mozgás. Cserében, ez utóbbi jelenség annak volt a következménye, hogy a régi, városi ipari központokon kívül olcsóbb volt a munkaerő és a városon kívül könnyebb volt kijátszani az adószedő éberségét és a céhtörvények korlátozó tevékenységét. Eddig főleg az itáliai textiliák előállításáról és exportjáról beszéltem. Az összeomlás kihatásai ezen a téren még súlyosabbak voltak, mert ugyanakkor – és többé-kevésbé ugyanazért – más itáliai termékek (különösen a fémipariak) exportja súlyos hanyatlástól szenvedett és mert a figyelemreméltó fejlődés, mely az angol hajózásban, valamint a holland pénzügyi életben és hajózásban végbement, annak a láthatatlan exportnak a teljes összeomlását hozta magával, mely az itáliai gazdagság egyik pillére volt. Ezek a fejlemények néhány bizonyítékkal alá is támaszthatók. Egyet külön is szeretnék hangsúlyozni, Livorno szabadkikötő működésének rendkívüli kiszélesítését. E kikötő aktivitásának a növekedése tükrözi legjobban a brit kereskedelem fejlődését a Mediterrán-térségben, s ez teljesen az itáliai kereskedelmi hajózás rovására ment végbe.

Ahogy mondtam, Itáliát pestis sújtotta 1630-ban és 1657-ben. Feltételezvé, hogy lehetetlen volt újabb jólétforrást találni, lakosságának lassú csökkenése talán a legjobb megoldást szolgáltatva Itália gazdasági bajaira. De egy erőteljes és hirtelen hanyatlásnak; mint ez, melyet a pestis teremtett, meg volt a közvetlen hatása: béremelkedés, mely még nehezebb helyzetbe hozta az itáliai exportot.

1660 körül Itáliában olyan helyzet állt elő, hogy az ipari termelés válságban volt, szinte teljesen megsemmisült; a külpiacok jó időre elvesztek, ugyanakkor a népességszám kevesebb volt, mint a század elején. De a helyzetet tovább súlyosbította az a tény, hogy a járvány elmúltával a népesség ismét nőtt, ahogy ez a pestisidőszakok után lenni szokott: a 17. század végén Itália lakossága többé-kevésbé annyi volt, mint a század elején. Így történt, hogy Itália úgy kezdte pályafutását, mint egy valaha elnyomott és túlnépesedett ország.

Így az a sarkalatos pont, mely körül Itália minden szerencsétlenségé

történt, az az, hogy képtelen volt fenntartani exportját a 17. század első évei után. Az itáliai termékek és szolgáltatások iránti külföldi igény drasztikus és folyamatos csökkenése lökést adott egy hosszú és halmozódó deflációs folyamatnak.

Az 1615 és 1619 közötti öt éves időszak árait tekintve 100-nak, Milánóban a mezőgazdasági árak az 1680–84-es periódusra 72-re estek vissza, gyapjútextiliáké pedig 63-ra.

Amikor egy ország olyan szerencsétlen helyzetben van, mint amelyben Itália találta magát a 17. század elején, előbb-utóbb számos – természetes vagy mesterséges – erő működésbe lép, hogy visszaállítsa a dolgot. Az egyensúly helyreállításához szükséges lépések variálhatók: a termelés új formáinak kifejlesztése, új piacok keresése, bizonyos fajta fogyasztástól való elkedvetlenítés, a hazai és világpiaci árszint közelítése és így tovább. Ha egy ország képes új termelőformákat kialakítani vagy új piacokat kiaknázni, akkor képes nagyjából fenntartani a foglalkoztatottsági- és életszínvonalát. Különböző természetű módon bele kell nyugodnia életszínvonalának és – nagyon valószínű – foglalkoztatottsági szintjének csökkenésébe.

Manapság, amikor egy ország egyre inkább feltárja egy virágzó gazdaság jellemzőit, melyet Itália mutatott a 17. század elején, a kormány általában nagy tömegű tőke befektetésével próbálja fenntartani a termelést, megváltoztatni az erőforrásokat és új piacokat szerezni. Amint C.O. Kindleberger professzor nemrég rámutatott, mindezek az erőfeszítések éreztetik az inflációs nyomást. De a 17. századi Itália esete jó példa egy új egyensúly ártalmas hatásaira, melyet egy egyedüli, nem irányított deflációs folyamat ért el.

(Fordította: Laczkó Sándor)